

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ» У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Оксьом Павло, к.фіз.вих., Азаренков Віктор, Бережна Лариса

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Суми

Анотація. У статті розглянуто проблеми, що виникли при складанні робочих програм з навчальної з дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти України після затвердження державних стандартів вищої освіти. Проведено аналіз окремих положень чинних нормативно-правових документів, що регламентують організацію викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти України. Відображено невідповідність сучасного стану фізичного виховання у закладах вищої освіти України чинним нормативно-правовим актам держави. Виявлені протиріччя між декларованими на державному рівні цінностями, важливістю загальнодержавних завдань по розвитку фізичного виховання та спорту серед студентської молоді і реальним станом фізичного виховання у закладах вищої освіти України. Приведені результати опитування студентів з метою виявлення думки студентів про процес фізичного виховання у закладі вищої освіти.

Ключові слова: фізичне виховання, державний стандарт вищої освіти, нормативно-правові акти, студенти.

Вступ. За останні роки у закладах вищої освіти України відбулося дуже різке скорочення обсягу навчальних годин з навчальної дисципліни «Фізичне виховання». Це призвело до зниження ролі фізичної культури та спорту у формуванні майбутнього фахівця, зменшення рівня рухової активності студентів, погіршення стану їх здоров'я. За даними опитування, проведеного Інститутом соціальних досліджень імені Олександра Яременка, фізична активність 90,0% опитаних молодих людей становить півгодини або годину на

тиждень. Натомість, 75,0% опитаних щодня 1–4 години витрачають на перегляд телепередач, до 90,0% проводять за комп'ютером щонайменше годину [11]. Як наслідок у ВЗО України у 2,5 рази збільшилась кількість спеціальних медичних груп. За даними різних авторів до 90,0% учнів та студентів мають відхилення у стані здоров'я, 30,0–50,0 % – незадовільну фізичну підготовленість [5, 10]. Фізичне виховання студентської молоді знаходиться у стані глибокої кризи та потребує негайної та всебічної модернізації. Проте у нових умовах вирішення питання організації викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання», її місця та обсягу в національній системі освіти є хоч і актуальним але досить важким для вирішення. Ми розуміємо, що модернізація освітнього процесу, надання йому нових сучасних рис у зв'язку з вимогами часу, повинна здійснюватись на основі чіткого дотримання нормативно-правової бази та сприяти загальному прогресу розвитку суспільства та окремої особистості. У Законі України «Про освіту» вказується: «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави» [3]. У сучасних умовах далеко не всі студенти систематично займаються фізичною культурою та спортом. Дану особливість необхідно враховувати при розробці робочих навчальних програм з навчальної дисципліни «Фізичне виховання», тим більше що заклади вищої освіти є відповідальними за їх реалізацію, а ректори є відповідальними за стан фізичного виховання у ЗВО. З метою забезпечення належного рівня викладання фізичного виховання у закладах вищої освіти Постановою Кабінету Міністрів України № 212 від 12.03.2016 р. було внесено зміни до Типової форми контракту з керівником державного вищого навчального закладу, які передбачають персональну відповідальність за «розвиток і модернізацію змісту, форм фізичного виховання студентів, студентського спорту та відповідної матеріально-технічної бази, підготовки та оприлюднення щорічного звіту про стан фізичного виховання та спорту у вищому навчальному закладі» [10]. У зв'язку з цим вбачаємо невідповідність

між важливими загальнодержавними завданнями щодо розвитку фізичної культури та спорту серед студентської молоді, що представлені в нормативно-правових документах і реальним станом фізичного виховання у закладах вищої освіти України. Саме це протиріччя і зумовило вибір теми даного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана за темою науково-дослідної роботи на 2016-2020 рр. кафедри теорії і методики фізичної культури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка: «Теоретичні і методичні основи фізкультурної освіти різних груп населення» (№ державної реєстрації 0116U0009000).

Мета дослідження – вивчити стан забезпечення організації викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти України.

Завданнями дослідження були:

- 1) вивчити нормативно-правове забезпечення викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти України;
- 2) виявити проблеми організації викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти України.

Матеріал і методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань використовувався теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел та нормативно-правової бази з питань дослідження, анкетування, методи математичної статистики. З метою виявлення відношення студентів до занять з фізичного виховання було проведено анкетування студентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, усього у ньому було задіяно 68 осіб.

Результати досліджень та їх обговорення. Враховуючи кризовий стан системи фізичного виховання студентської молоді, що не забезпечує виконання завдань по підвищенню рівня рухової активності та покращенню рівня здоров'я студентської молоді, робочі навчальні програми з навчальної дисципліни «Фізичне виховання» повинні максимально сприяти покращенню стану здоров'я та фізичної підготовленості студентів.

Законодавство України, що регулює фізичну культуру та спорт, базується на основному законі – Конституції України. Державне замовлення на фізичне виховання студентської молоді як важливого засобу формування сучасного спеціаліста та питання правового регулювання сформульовано у цілому ряді нормативно-правових актів: Законі України «Про освіту», Законі України «Про вищу освіту», Законі України «Про фізичну культуру і спорт», Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»), Національній доктрині розвитку освіти, Указі Президента «Про пріоритети розвитку фізичної культури та спорту в Україні», Указі Президента України «Про національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». У навчальній програмі «Фізичне виховання» для закладів вищої освіти України III-IV рівнів акредитації та нормативно-правових актах МОН України визначило статус фізичного виховання як обов'язкової навчальної дисципліни, його мету і завдання [4, 6, 7, 8].

За результатами вивчення нормативних документів та за твердженням знаних фахівців за роки незалежності в Україні були створені всі правові та нормативні передумови для функціонування системи фізичного виховання підростаючого покоління та студентської молоді.

За роки незалежності в Україні простежувалась значна увага держави до системи фізичного виховання студентської молоді, а навчальна дисципліна «Фізичне виховання» завжди була обов'язковою навчальною дисципліною у вищих закладах освіти. Система фізичного виховання у закладах вищої освіти України працювала на основі цілого ряду прийнятих в різні роки законодавчих актів [2, 4, 6, 7, 8, 13]. Держава гарантувала здійснення навчального процесу з дисципліни «Фізичне виховання» у формі обов'язкових аудиторних занять з фізичного виховання в обсязі не менше 4-х годин на тиждень протягом всього періоду навчання. Науково обґрунтованим є тижневий руховий режим студента 12-14 годин, що забезпечує нормальну функціональну діяльність та розвиток організму молодої людини, що стримує виникнення (прояв) різних патологій.

Одним з основних нормативно-правових актів, що визначає загальні правові, організаційні, соціальні та економічні основи діяльності у сфері фізичної культури та спорту та регулює суспільні відносини у створенні умов для розвитку фізичної культури та спорту є Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [4]. Стаття 26 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» передбачає: «Фізична культура у сфері освіти має на меті забезпечити розвиток фізичного здоров'я учнів та студентів, комплексний підхід до формування розумових і фізичних здібностей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя, професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів та форм фізичного виховання і масового спорту, безперервності цього процесу протягом усього життя.

Фізична культура у сфері освіти базується на затверджених відповідно до закону державних стандартах освіти, спрямованих на забезпечення науково обґрунтованих норм рухової активності дітей та молоді з урахуванням стану їхнього здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку.

Фізичне виховання є головним напрямом впровадження фізичної культури і становить органічну частину загального виховання, покликану забезпечувати розвиток фізичних, морально-вольових, розумових здібностей та професійно-прикладних навичок людини. Фізичне виховання шляхом проведення обов'язкових занять здійснюється в дошкільних виховних, середніх загальноосвітніх, професійних навчально-виховних та вищих навчальних закладах відповідно до навчальних програм, затверджених у встановленому порядку» [4]. Таким чином, у Законі України «Про фізичну культуру і спорт» чітко вказано, що фізичне виховання у закладах вищої освіти України здійснюється шляхом проведення обов'язкових навчальних занять.

У 2003 році Міністерством освіти і науки України (МОН України) прийнято Навчальну програму «Фізичне виховання» для ЗВО III–IV рівнів акредитації. Даною Навчальною програмою передбачено викладання

навчальної дисципліни «Фізичне виховання» в обсязі 4-х обов'язкових аудиторних навчальних годин на тиждень протягом всього періоду навчання за виключенням останнього випускного семестру [13]. Навчальною програмою було прийнято державний освітній стандарт, який визначив обов'язковий обсяг навчального навантаження студентів, вимоги до рівня підготовки випускників. На наш погляд у означеній Навчальній програмі важливими моментами є наступне:

- представлений обов'язковий мінімум обсягу навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у закладі вищої освіти;
- на основі державного стандарту освіти пропонується розподіл обов'язкових навчальних годин у навчальних групах в залежності від розподілу студентів на групи, відділення (основна, спеціальна медична група, спортивне відділення).

Базовим нормативно-правовим актом при організації навчальних занять з дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти, відповідно до державного стандарту, був Наказ МОН України № 4 від 01.01.2006 р. «Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах» [7]. У розділі 3 даного наказу «Організація навчально-виховного процесу та масового спорту у вищому навчальному закладі», відзначалось те, що загальну організацію навчально-виховного процесу з фізичного виховання здійснює його керівник, який забезпечує включення в навчальні плани всіх спеціальностей обов'язкові навчальні заняття з фізичного виховання протягом усього періоду навчання, за винятком останнього випускного семестру, в обсязі 4 години на тиждень [7].

Даний наказ декларував викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання» кафедрою фізичного виховання в обсязі 4 години обов'язкових навчальних занять на тиждень крім останнього випускного семестру. Але з 7 лютого 2020 року вищезазначений Наказ МОН України втратив чинність, що призвело до негативних наслідків, адже дуже ускладнило процес планування та

організації викладання обов'язкової навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти.

Наказом МОН України №188 від 25.05.1998 «Про нормативні документи з фізичного виховання» встановлено державні вимоги до системи фізичного виховання дітей, учнівської та студентської молоді [8]. Вимоги виражають державну політику в галузі фізичного виховання в тому числі і у закладах вищої освіти та слугують основою для визначення головних напрямків удосконалення фізичного виховання молодого покоління. Вимоги є обов'язковими до виконання у закладах вищої освіти усіх форм власності. Важливим складовим елементом державних вимог до системи фізичного виховання у закладах вищої освіти України є визначення, що організаційно-педагогічну основу фізичного виховання студентської молоді у закладах вищої освіти України складає навчальна дисципліна «Фізичне виховання». Вона вводиться як обов'язкова для закладів вищої освіти усіх типів і форм власності. Зміст дисципліни визначається навчальними програмами, що ґрунтуються на принципах прогностичної педагогіки й враховують анатомо-фізіологічні та функціональні особливості дітей та молоді. Для всіх типів навчальних закладів визначається:

- рекомендований обсяг рухового режиму;
- мінімальна кількість обов'язкових навчальних занять (в академічних годинах) на тиждень протягом усього періоду навчання;
- нормативи фізичної підготовленості;
- норми матеріально-технічного і фінансового забезпечення з розрахунку на одного студента;
- санітарно-гігієнічні норми проведення занять.

Кількість навчальних годин на тиждень з фізичного виховання (фізичної культури) для дошкільного виховання, загальної середньої, професійно-технічної і вищої освіти визначається затвердженими Державними стандартами освіти. Нормативні показники затверджуються Кабінетом Міністрів України [8]. Цими та рядом інших наказів МОН України підтвердило обсяг та

обов'язковий статус занять з дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти України.

Після затвердження МОН України Стандартів вищої освіти, заклад вищої освіти або наукова установа на підставі освітньої програми (ОП) за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає:

- перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС;
- послідовність вивчення дисциплін;
- форми проведення навчальних занять та їх обсяг;
- графік освітнього процесу;
- форми поточного і підсумкового контролю.

Кожен Стандарт вищої освіти, що розробляється для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності передбачає Розділ «Перелік компетентностей випускника». У цей розділ входять інтегральна компетентність, загальні компетентності, спеціальні (фахові, предметні) компетентності. Серед блоку загальних компетентностей є компетентність, що визначається як «здатність використовувати різні форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя». На наш погляд у прийнятому Стандарті вищої освіти є цілий ряд протиріч:

- не вказано конкретно викладання якої саме навчальної дисципліни буде формувати вище вказану компетентність;
- скільки саме кредитів передбачено на формування вище згаданої компетенції;
- згадана компетенція не в повній мірі відповідає меті і завданням навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у ЗВО України.

Крім того, на практиці більшістю керівників закладів вищої освіти України дані нормативно-правові акти МОН України грубо порушуються. При плануванні навчальної дисципліни «Фізичне виховання», кількість обов'язкових навчальних годин у навчальних планах скорочується до 2 годин на тиждень, замість 4 годин на тиждень, як того вимагають чинні нормативно-правові акти. Скорочення обов'язкових навчальних годин фізичного виховання

не тільки не вирішує завдань навчальної дисципліни, а й сприяє зменшенню рівня рухової активності та різкому погіршенню стану здоров'я студентської молоді. Крім цього, з точки зору медико-біологічних засад фізичного виховання, фізичне виховання в обсязі одного заняття на тиждень (2 години) взагалі не має ніякого сенсу.

Прикрим є те, що саме зараз формується небезпечна тенденція відмови закладів вищої освіти України від обов'язкових занять з фізичного виховання. Керівники закладів вищої освіти не усвідомлюють ролі та місця фізичного виховання, як обов'язкової навчальної дисципліни в системі вищої освіти України. Викладання обов'язкової навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у багатьох ЗВО планується тільки для студентів 1 курсу навчання. Студенти інших курсів навчання можуть займатись у спортивних секціях за вибором, але заняття в них не є обов'язковими для студентів. У результаті проведеного опитування студентів 2–4 курсів фізико-математичного факультету Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка у кількості 68 осіб (21 хлопців та 47 дівчат) нами були отримані наступні результати: постійно займається фізичною культурою та спортом тільки 10,0% студентів, нерегулярно – 55,0%, зовсім не займаються – 35,0% студентів. Основною причиною своєї низької фізкультурно-оздоровчої активності респонденти називають відсутність вільного часу – 60,0%, відсутність умов для занять – 11,0%, відсутність бажання – 29,0%. Таким чином, проведене опитування наочно показало, що можливість займатися у спортивних секціях за вільним вибором студентів для більшості студентів не буде ефективним засобом набуття компетенції «здатність використовувати різні форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя». З нашої точки зору, заміна у закладах вищої освіти України, обов'язкових навчальних занять на факультативні, або самостійні є ні що інше, як порушення керівниками чинного законодавства України.

Таким чином, у результаті ігнорування керівниками ЗВО України чинних нормативно-правових актів, знищується чітко вибудована система навчально-

виховного процесу з «Фізичного виховання», а в подальшому це може призвести і до знищення студентського спорту.

Так, зокрема, у пункті 4, статті 26 Закону України «Про вищу освіту» вказується, що «завданням вищого навчального закладу є формування особистості шляхом здорового способу життя» [2]. Не зрозуміло яким чином керівники навчальних закладів сприяють формуванню здорового способу життя студентів, зменшуючи при цьому кількість обов'язкових навчальних годин з фізичного виховання.

У пункті 17 статті 34 Закону України «Про вищу освіту» відзначається, що «керівник закладу вищої освіти сприяє здоровому способу життя здобувачів вищої освіти, зміцненню спортивно-оздоровчої бази закладу вищої освіти, створює належні умови для занять масовим спортом» [2]. Стаття 26 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» декларує, що «керівники навчальних закладів зобов'язані забезпечити створення сприятливих умов для належної рухової активності учнів та студентів» [4]. На сьогоднішній день склалась негативна тенденція, коли керівники закладів вищої освіти України не тільки не створюють умов для належної рухової активності студентської молоді, а своїми діями (скорочуючи кількість обов'язкових навчальних годин з дисципліни «Фізичне виховання») навпаки сприяють стрімкому зниженню рухової активності студентської молоді, що в подальшому призведе до порушень функціонального стану.

Орієнтація на самостійну роботу за рахунок аудиторної роботи не є сьогодні прийнятною для фізкультурних дисциплін, оскільки розвитку фізичних якостей та формуванню рухових навичок можливо досягнути тільки шляхом систематичних занять на відповідних спортивних спорудах, а зробити це без викладача, без інструктора не можна [1].

Усвідомлюючи величезну роль, яку відіграє рухова активність у формуванні здорового способу життя здорової нації 09.02.2016 року Указом Президента України №42/2016 було схвалено «Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова

активність – здоровий спосіб життя – здорова нація». Серед багатьох завдань національної стратегії є модернізація в навчальних закладах системи фізичного виховання та посилення відповідальності керівників за належний рівень фізичного виховання та рухової активності [12].

Висновки. Отримані дані дають нам підстави стверджувати:

1. «Фізичне виховання» є обов'язковою навчальною дисципліною у закладах вищої освіти України, проте організація її викладання є проблемою для більшості закладів вищої освіти.

2. Основними причинами незадовільного стану організації викладання навчальної дисципліни «Фізичне виховання» у закладах вищої освіти України є не усвідомлення керівниками своєї ролі у фізичному вихованні студентської молоді, грубе ігнорування ними чинних нормативно-правових актів з питань фізичного виховання. Великої шкоди процесу організації викладання фізичного виховання у ЗВО України завдає невизначеність у стандартах вищої освіти ролі, місця, значення, обсягу та назви навчальної дисципліни, що формує оздоровчу компетенцію під час навчання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у пошуку ефективних засобів фізичного виховання, щоб при мінімальній кількості обов'язкових навчальних занять з фізичного виховання студенти отримували максимальний ефект.

Список використаної літератури

1. Деделюк Н. А., Ковальчук Н. М., Вашук Л. М., Томашук О. Г., Санюк В. І., Савчук С. А. Модель організації спортивно-оздоровчої діяльності студентів вищих навчальних закладів. Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Луцьк, 2018. № 1 (41). С. 29–35.

2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. Закон України «Про освіту» [Електронний ресурс]. Режим доступу – <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

4. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-12>.
5. Круцевич Т. Ю. Диференційований підхід у фізичному вихованні студентської молоді. Оптимізація фізичного виховання в системі освіти: Матеріали міжнарод. наук.-практ. конфер. студентів і аспірантів. Тернопіль. 1997. С. 30–31.
6. Наказ МОН України № 439 від 05.06.2006 «Про вдосконалення роботи з фізичного виховання у вищих навчальних закладах України» [Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0439290-06/sp:javamax20>.
7. Наказ МОН України № 4 від 11.01.2006 «Про затвердження Положення про організацію фізичного виховання і масового спорту у вищих навчальних закладах» [Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0249-06>.
8. Наказ МОН України № 188 від 25.05.1998 «Про Нормативні документи з фізичного виховання» [Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0500-98>
9. Оксьом П. М. Ефективність фізичної підготовленості студенток вищого педагогічного навчального закладу засобами міні-футболу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту: 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». Харків, 2008. 20 с.
10. Постанова Кабінету Міністрів України № 212 від 21.03.2016 « Про внесення змін до пункту 6 типової форми контракту з керівником державного вищого навчального закладу» [Електронний ресурс]. Режим доступу – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/212-2016-p>.
11. Сасік А. С. Проблеми популяризації фізичного виховання у вищій школі України та шляхи їх вирішення. Наук.-метод. журнал «Теорія і практика фізичного виховання». 2010. №1. С. 122–125.
12. Указ Президента України «Про національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність –

здоровий спосіб життя – здорова нація» [Електронний ресурс]. Режим доступу –
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>.

13. Фізичне виховання. Навчальна програма для вищих навчальних закладів України III–IV рівнів акредитації. Київ, 2003. 44 с.

14. Цільова комплексна програма «Фізичне виховання – здоров'я нації» [Електронний ресурс]. Режим доступу –
<https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/963a/98>.